

BORIS FILAN

**TISÍC
PÁLENÍC**

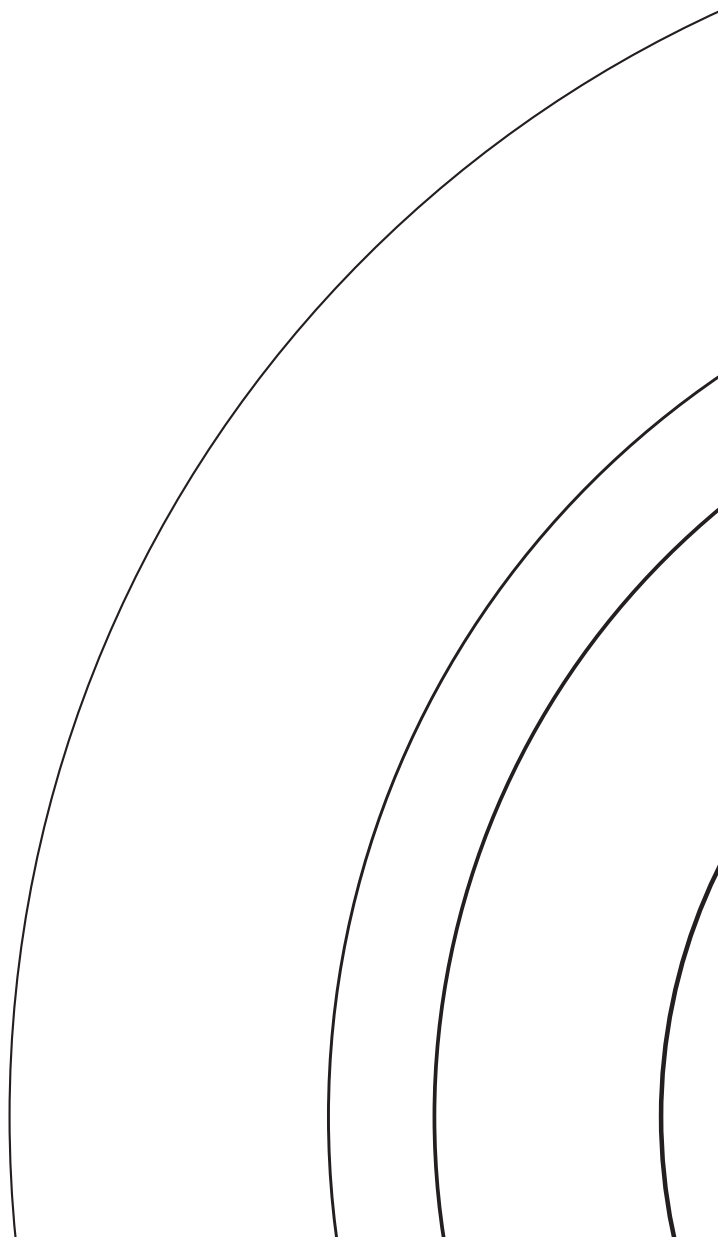
S kým? Kde? Kedy? Ako?

TISÍC
PÁLENÍC

BORIS FILAN

**TISÍČ
PÁLENÍC**

slovař

Ským? Kde? Kedy? O čom?

Text © Boris Filan, 2024
Design © Büro Milk, 2024
Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., 2024

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy nesmie byť nijakou formou reprodukováná, kopírovaná alebo rozmnožovaná bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-556-5333-4

Počúvať očami

Ako som vyberal ukážky do tejto knihy? Zhromaždil som všetko, na čo som si dokázal spomenúť, vypočuť, nalistovať a nájsť v archíve. Hodil som to na sitá srdca a mozgu a to, čo tam zostalo, som začal preberať. Opakovane som sa pokúšal nájsť použiteľný kľúč, no postupne som pochopil, že pamäť je nespoľahlivá kamarátka. Niektoré témy časom vyvetrali. Mnohé rozhovory prenesené do písanej podoby zrazu pribrali, narástli a pribrzdili sa. Zbavené hlasov a intonácií neopakovateľných hostí sa zmenili na kytice kvetov v herbári. Uvedomil som si, že nech spravím akýkoľvek výber, aj tak bude pôsobiť nespravodlivo a nevyrovnane. Nechal som teda príbehy, aby samy zabojovali o miesto. Konečný výber nemá iné ambície, ako mali Pálenice. Ponúknuť trošku zábavy a pohody.

Všetci sme si mysleli, že keď budeme mať rádio, budeme šťastní. Rádio je už tu a šťastie nikde.

Ilja Ilf

Obsah

- 15 Bryndza
- 19 Krištál' v duši
- 23 Plus-mínus tisíc...
- 25 Medzi štyrmi ušami
- 34 Taaaák to bolo...
- 48 Rozhovor s Dušanom Mitanom
- 53 Mágia
- 60 *Rozhovor:* kúzelník Peter Šesták
- 67 Speváčka
- 70 Hodinky
- 74 Balet
- 76 Recitácia
- 77 Nahota
- 79 Cigánska muzika
- 82 Naša milá Agáta
- 90 *Rozhovor:* herec Ján Kožuch
- 96 Bezdomovci
- 98 Hedy Lamarr
- 99 Konská doprava
- 101 Traja mušketeri
- 104 Zvony

107	A – bomba
108	<i>Rozhovor: sinológ Pavel Dvořák</i>
118	Cyril a Metod
121	Halliburton
124	Kukučka
131	Elon Musk
138	Sochy
147	<i>Rozhovor: sochár Ján Ľapák</i>
152	Ženy
161	Krtko
168	Beethoven
175	Moja učiteľka chobotnica
183	<i>Rozhovor: morský biológ Robert Hofrichter</i>
189	Niečo o fotografii
198	Reč a Štúr
202	Doprava
207	O spánku
209	Taliansky film
212	Špagety
214	Ikaros a spol.
221	<i>Rozhovor: historička Daniela Rošková</i>
226	Akvária
228	Boleť
232	Mobilné rozhovory
234	Busty v SND

235	Fulghum
238	Lieky
246	<i>Rozhovor:</i> farmaceut Ondrej Sukeľ
252	Spev
253	Peniaze
256	Diesel
260	V kozme
267	Spevák
269	Kulturistika
276	Medvedí problém
279	Olympiáda
283	Atletika
288	Cestovanie
292	<i>Rozhovor:</i> polárnik Petr Horký
302	Dáma v zlatom
311	Moriaky a morky
317	Playboy
324	Tenis
329	Záhrada
335	Nákupné centrá
344	Andy Warhol
354	Zástavy
362	<i>Rozhovor:</i> Boris Filan

Bryndza

Keby sa ma nejaký cudzinec spýtal, kto je to „bača“, tak by som pokrčil plecami a povedal by som: „Bača je bača.“ Jemu by som nič nevysvetlil, ale ja by som mal čisté svedomie, lebo to je najvýstižnejšie, čo sa dá povedať. Mám cudzincovi povedať, že bača je pastier? Neklamal by som, ale bolo by to, ako keby som o Ježišovi povedal, že bol tesár. Pre mňa je bača slovenské zjavenie. Z chlapca, zo šarvanca, z mládenca sa stal chlapina, ako keby ho všetky matere mali. Hustý, bystrý, mocný, veselý, poriadny, statočný. Vzdorný aj rozumný, ale v inom slova zmysle, ako sa to bežne chápe. Veď ako môže byť iba rozumný ten, kto rozumie reči zvierat, dokáže liečiť, predpovedať, rozkazovať, hrať na fujare a spievať, až srdce stíska. Dá si okolo krku ovcu a preskočí salaš alebo holými rukami v poli ulapí zajaca. V krčme si nakáže tú svoju, a keď treba, trochu cezpoľných dá do laty. Ako som to všetko mal povedať cudzincovi? Bačovia sú ako prsty na ruke – aj mocného vzrastu ako palec, aj dlháň ako prostredník, tuhí, pevní a vráskaví ako ukazovák. Ale v podstate sú všetci bačovia jeden bača, ako všetky kríže sú len jeden kríž. Možno niekde majú baču Jana, inde baču Jura. Ale to sú iba rôzne podoby toho pôvodného prabaču.

Hovorí sa, že k nám prišli akísi chlapi z Valašska, ale to sú iba také reči. Slovenský bača sa zrodil z našej vody, z našej hory, z nášho lesa aj z lúky. Vybrali si ho víly. Celú noc na Jána s ním tancovali a špásovali. Keď sa ráno zobudil, zistil, že mu z vďaky nechali parádni opasok, klobúk onakvý, aby ho chránil pred dažďom aj slnečnými lúčmi. Krpce samochodky, v ktorých sa noha nikdá neunaví, riadne nohavice, halenu aj kabanicu takieho strihu, že to nikdá nebude nemodernô. Do ruky cukor a bič. A k tomu vybíjanú valašku, aby si ho statoční vážili a zbabelí sa ho báli. Bača je pastier, ale je aj šéf, otec,

učiteľ a hrdina všetkých piesní a príhod, na ktorých stojí naše sebedomie. Ten bača bačov premôže aj medveďa, prespí aj hrdopýšku a premôže Valibuka. Je pánom krajiny, vybraných chlapov aj ovčieho stáda. Od víl dostal schopnosť liečiť ľudí aj zvieratá. Predpovedať počasie a vidieť budúcnosť. Pozná tajomstvo majstrovského dojenja, krotienia mlieka, syra a magickej bryndze. Keď treba, na prstoch zahvízda, na husličkách zahrá, zanôti, zahrá na fujare, zatancuje aj zahromží tak, až sa v nebi blýska. Keby sa ma raz dáky cudzinec spýtal, kto je to „bača“, tak by som pokrčil plecami a povedal by som: „Bača? Bača je bača.“

Mal som tri posvätné miesta, kam som sa chodil do drevených chrámov pomodliť jazykom. Na oltári boli brutálne dobré halušky a žinčica. Salaše Dechtáre, Detva a Kováčová bývali presne také, aké som miloval. V Bratislave sa podávajú napodobeniny pravých halušiek z lepkavej, ufňukanej podliezavej bielej hmoty so sterilnou čiapočkou studenej bryndze na hlave. Originálne halušky sú hrdé, pevné, sivé ako broky. Bryndzou sa len potia ako strom živicom. Oškvarky na nich nešaškujú, netrblicu sa navrchu, ale sú súčasťou tej strašnej zmesi, po ktorej by človek duby váľal, keby vládal. Lebo duša spieva, no telo je vypnuté. Hlava je ochromená tými istými energiami, ktoré nás vybudili. Vždy si zaumienim, že halušky budem vychutnávať, a nakoniec ich znova hlcem, až sa mi chce štikútať. Ale na to mám pred sebou pohár studeného kyslého mlieka. Dva-tri dúšky vyčistia cestu a môžem šviháť ďalej. A keď mám pocit, že sa priveľmi rozbieham, zahryznem halušky chlebom. Mlieko je môj bič a chlebič brzda. Na overených salašoch podávajú presne takú porciu, akú potrebujem. Keď ju prinesú, tak sa mi máli, ale po poslednom súste by už do mňa nevošlo ani pol halušky. Sú dva spôsoby narábania s hormónom šťastia. Keď si človek dá na hladný žalúdok ľadovú vodku, endorfíny prúdia ako fontána. A keď zhltnem porciu dobrých horúcich bryndzových halušiek, môj

serotonín sa skrúti do kľbka ako mačiatko a pradie od spokojnosti.

Som haluškový závislák, môžem ich jesť trikrát denne. Nedávno som bol na návšteve v srdci Liptova. Domáci pán nám pripravil na obed halušky s bryndzou. Nečakane sa vynorila nadvôňa rodnej krajiny, duša čerstvo narodených oškvarkov, mocnej bryndze a magicky drsná duša práve dovarených zemiakových halušiek. Nemuseli sme si povedať ani slovo, bolo nám jasné, že tu sme doma. Náš kamarát nožiar Lasky s pomocníkom sa pustili do alchymistického obradu. Vo veľkej mise zmiešali halušky s bryndzou a priniesli kastrolik plný oškvarkov, ktoré ešte perlili. Boli nakrájané do veľkosti nábojov malorážky šťastia a mali smrteľne láskavé odtiene od zlatej po bronzovú. Voňali tak chrumkavo a nezdravo, že som sa ocitol v tranze. Každý mal na tanieri pred sebou kôpku destilovanej slovenskej duše. Buď požehnaná krajina, ktorá fetuje takúto úžasnú drogu.

Zvonce na ovce dávali bača a valach, to bol ich majetok. Ale neboli to hocijaké zvonce. Keď sa ovce rozpásali a cengali, to bol veru celý orchester. Dobré zvonce boli vyladené na tri tóny a podľa toho sa aj volali. Grúňové zvonce boli najväčšie a s hrubým hlasom. Menšie od nich s vyšším tónom boli tretäky. Najmenšie zvonce s najvyšším tónom boli pouzvončeky. V celom stáde bolo okolo 60 zvoncov, z toho 25 grúňových, 20 tretäkov a 15 pouzvončekou. Keď sa ovce dobre pásli, pri každom odtrhnutí trávy zvonec vydal radostný zvuk. Dobre zladené zvonce boli hotová muzika, to bola radosť a pýcha valacha, od radosti a spokojnosti mu išlo srdce vyskočiť. Ak sa mu z tohto orchestra stratil čo len jeden zvonec, nemohol sa uspokojiť. Celé leto ho hľadal, stále spomínal a nedalo mu naň zabudnúť. Dobrý bača už podľa zvuku zvoncov vedel, ako valasi pasú ovce, či sú v kope alebo či sú dobre rozpasené širinou na krídla, alebo či bežia. Aj dobrý valach mal také uši na melódiu zvoncov, že by hneď zbadal, keby mu niektoré chýbali.

Teraz si asi hodím granát do vlastného hniezda. Pri príprave na Pálenicu o ovčiarstve som vo svojom archíve narazil na materiály z pražského zjazdu slavistov. Odznela tam rozsiahla štúdia o vplyve rumunčiny na slovanské jazyky. Tie najzaujímavejšie príspevky rumunských jazykovedcov majú spoločný názov *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves*. Hovorilo sa o veľkom počte výpožičiek z rumunčiny a o rumunskom podiele na vytváraní pastierskeho názvoslovía v slovanských jazykoch. Uznávaná rumunská jazykovedkyňa Silvia Nita-Armaş predniesla 7. decembra 1999 na konferencii v Nitre svoj príspevok nazvaný *Intersemiotický aspekt frazeológie*, v ktorom uviedla konkrétnych 30 výpožičiek z rumunčiny. Napríklad slovo *bača* (po rumunsky *báča*). Rumunský filológ Bogdan Petriceicu Hasdeu tvrdí, že to slovo je v rumunčine veľmi staré a rozšírené. Z rumunčiny sú vraj prevzaté výrazy *bryndza*, *čutora* a *halušky*. Ale náš ľud bol taký vynaliezavý, že namiesto rumunského slova *halušky* nazýval tie božské zemiakové oné *šmikance*, *ščikance*, *trepanki*, *hiškoše*, *durkanki*, *frkacúle*, *kľocki*, *čuški* alebo *floncki*. Názov hudobného nástroja *fujara* pochádza z rumunského nárečového slova *flujerá*. Z rumunčiny pochádzajú aj slová *koliba*, *redikat sa*, *redikovat*, *strunga*, čo označuje ohradu, v ktorej sú ovce zhromaždené pred dojením. Prekvapilo ma, že z rumunčiny pochádza aj pomenovanie *cap*. Hrávali sme sa so synom hru „*meno, mesto, zviera, vec*“. Možno ju poznáte. Je to jednoduchá hra, v ktorej dospelí strácajú nervy, zdravý rozum a sebaúctu. Naše nevinné dietky nás hravo porážajú a nevedomky ponižujú. Začína sa abecedou a ten druhý povie stop. Začali sme: a, b, c. Stop. Vyšlo písmeno c. A vy si teraz musíte spomenúť na meno, mesto, zviera a vec, ktoré sa začínajú na písmeno c. Pri prvom aj druhom c je to ešte hračka, ale pri treťom už nápady dochádzajú. Ja som radostne do kolónky *zviera* napísal *cap*. Malý Oliver mi ho neuznal. Povedal, že *cap* nie je zviera. Tak vraj iba prezývajú kozu, keď sa narodí ako chlap. A bolo. Pokračujme v skúmaní rumunskej

jazykovej studne, z ktorej pili naši predkovia. Z rumunčiny vraj pochádzajú aj výrazy geleta a grúň. To sa mi ani nechce veriť. Ale vraj aj Rumuni si ho požičali od Rimanov, v latinčine to bolo grunium. Z rumunčiny vraj pochádzajú aj ďalšie výrazy nášmu srdcu blízke: košiar, krdeľ, žinčica a veľa iných. Z tých informácií mi takmer prestal stáť rozum. Ale zachránila ma moja manželka, pôvodom od Hrona. Ako zvyčajne som jej svoju úvahu prečítal. Na sekundu sa zamyslela a povedala pevne a presvedčivo: „Podľa mňa to bolo naopak! To si Rumuni ukradli od nás.“ Bistú! Ale mi odľahlo.

Krištál' v duši

Najcennejšie poklady v živote som nachádzal v zásuvkách v kredenci mojich starých rodičov. Dokázal som sa v nich prehrabovať hodiny. A raz som našiel niečo neveriteľné. Škatuľku vystlanú ružovou vatou a v nej uložené niečo nádherné. Trblietavý hranatý kúsok niečoho oslnujúceho. Bežal som za starou mamou a tá hneď vedela, čo sa bude diať. „Tak si ho nakoniec našёл?“ povedala trochu namrzene. „Utekaj za dedom, nech ti poví, načo je to dobré.“ Môj dedo bol vyučený mäsiar, ale ako väčšina dedinských chlapov, vyznal sa vo všetkom. Bol elektrikár, stolár, murár aj šuster. Mal veľké ruky s mocnými prstami. Môj poklad mu zmizol v dlani. Zdvihol ukazovák a povedal: „Teraz néčo uvidíš! A budeš počut!“ Zatvoril sa vo svojej dielni a o hodinku ma zavolať. Na pracovnom stole stála hnedá skrinka, na nej bol sklený valček, z ktorého vyčnieval plastový ovládač zakončený drôtikom. Vo valčeku bol krištál, ktorý som našiel v zásuvke. K tomu všetkému boli zapojené staré radistické slúchadlá. Starý otec mi ich nasadil na hlavu a začal končekom drôtika jazdiť po krištáli. Najprv som počul iba praskanie, ktoré prichádzalo odniekadiaľ z dialky, a zrazu som sa na vlastné uši stal svedkom zázraku.

Odkiaľsi z éteru do mojej hlavy vstúpila hudba ako svetlo do lampy.

Kryštálka bol najjednoduchší rozhlasový prijímač, ktorý nepotreboval napájanie. Energia, ktorá rozkmitávala membránu slúchadiel, sa získavala priamo z vysielaného signálu. Názov bol odvodený od hlavnej súčiastky, ktorou bol niektorý z kryštálov s usmerňovacími vlastnosťami, najčastejšie galenit. Kryštálu sa dotýkal hrot z fosforbronzu alebo volfrámu, čím vznikla jednoduchá hrotová dióda. Hrot bol pohyblivý, ovládal sa malou páčkou umiestnenou v guľovom kĺbe. Človek sám musel na kryštáli nájsť miesto s najlepším príjmom.

V zlatej ére rozhlasu boli rádiá veľké, vyrobené zo vzácných drier v teplej škále od hnedej po béžovú a z bakelitu farby slonoviny. Kvalitný rozhlasový prijímač svojou krásou a energiou dominoval každému priestoru. Boli to moderné centrá sľubovaných rozkoší, útulný klub milovníkov hodnotnej hudby, krásneho slova, pohody aj exotiky. Rádiá mali dizajn sebavedomý, ale umiernený, ako americké limuzíny, ktoré absolvovali tanečnú školu. Bol to nádherný kus nábytku, do ktorého s požehnaním Boha techniky vstúpila duša. Stačilo pootočiť masívnym gombíkom a rádio ožilo. Svetlo aj zvuk sa prebúdzali hladko a plynule. Bola to kombinácia svitania so západom slnka. Lebo rádiá sú zrodené pre súmrak, podvečer, večer a noc.

Hľadanie rozhlasových staníc a ladenie rádia bol rituál. Trošku matná stupnica s názvami staníc bola podsvietená, hrejivá, barovo intímna. Ponuka staníc bola luxusná a veľkorysá. Na stupnici boli rôznymi veľkosťami písma zobrazené názvy miest a krajín: Londýn, Prague, Berlín, Európa 2, France 1, Budapest, New York. Dnes zapnete rozhlasový prijímač a máte jednu stanicu nastavenú a ostatné prepínate diaľkovým ovládačom. Cvak, cvak, cvak. Na starých rádiách sa vždy začínalo znova. Stanice sa chytali, ladili a doladňovali. Nikdy predtým

a ani potom som nepopíjal uchom toľko odtieňov zvuku, toľko farieb a nuáns. Pôvab ladenia bol v tom, že každá stanica najprv iba v diaľke cvrlikala, ako keď ryba ťuká do háčika. Ale postupne v reproduktore hustla, silnela, približovala sa a... zrazu zažiarila ako diamanty v mede. Nikdy nebolo vopred isté, akú stanicu ste ulovili, názvy boli iba približné. Občas sa človek neudržal, prebehol celú stupnicu a vtedy sa striedali hlasy, hudby, jazyky, osobnosti a kľzavé zvuky ako pri priamom prenose z bufetu stavby Babylonskej veže. Stanice neskákali na povel ako dnes. Každá sa zdráhala, medovo naťahovala svoj zvuk, až kým nezredla a nezačala sa prelínať s prichádzajúcou. Nepamätám sa, či som mával oči zatvorené alebo privreté. Zvuky mali energiu, ktorá provokovala v hlave centrum neviditeľného svetla. Komunikovalo s takzvaným magickým okom rádia. Bola to napínava hra – naladiť stanicu bol výkon náročný a jemný ako práca pyrotechnika na gynekológii. Bol to lov, skrývačka aj naháňačka. Keď ste si mysleli, že máte niektorú stanicu chytenú, tak vám začala unikať, ako keby to bola plachta alebo ľahká šatka odnášaná dostratena neviditeľným vetrom éteru. Nikto okrem žien nedokázal prichádzať a unikať tak pôvabne ako rozhlasové stanice.

Začínal som v televízii, ale dušu mám rozhlasovú. Keď som otvoril oči a uši, tak boli rozhlasové prijímače a ich program na vrchole svojho rozkvetu. Rádio bolo niečo ako dnešné mobilné telefóny, všetko v jednom. Cez rozhlas prichádzali správy, športové prenosy, cestopisy, rozprávky. Z rozhlasu prichádzali omamné hlasy tých najlepších hercov a herečiek, najnovšie pesničky. Každú sobotu popoludní bola rozhlasová hra pre deti, v nedeľu ráno rozprávka a na obed Roľnícka beseda s Ondrišom Jariabkom. A, samozrejme, každý deň o siedmej správy. Rozhlas vyučoval, informoval, zabával, prekvapoval. Z rádia som si každý týždeň vypočul novú pesničku skupiny Beatles. Z rádia sme celá rodina a susedia Juríkovci počúvali reportáže z majstrovstiev sveta vo futbale v Čile,

kde sme získali striebornú medailu. Pri rádiu sa roky silvestrovalo. Pestrý podvečerný program, večerná estráda s Františkom Dibarborom, polnočné zvony a potom do rána pesničkové hity. Rozhlasové prijímače boli čoraz menšie a menej krásne. Tie, ktoré som ešte ja zažil v bytoch našich starých rodičov, boli ako oltáre boha zvuku. Krásne, veľké, luxusné. Ich stupnice žiarili a korunou bolo zelené magické oko. To boli lampové rádia. Keď ste sa do nich pozreli zozadu, cez dierkovaný kryt, vyzeralo to tam ako zaprášené kozmické mesto. Nebolo ťažké uveriť, že tam vnútri žijú malulinkí herci a hudobníci, ktorí program pripravujú a vysielajú.

Všetci poznáme ten výraz – vysielame do éteru, rozhlasový éter, pustil to do éteru. Ale čo je to éter, to nie je celkom isté. Je to to, čo alchymisti nazývali *substancia*. Aithér bol v gréckej mytológii boh jasného svetla. Vo fyzike bol éter považovaný za látku, ktorá je médium na šírenie elektromagnetického žiarenia, v indickej filozofii je to piata súčasť hmoty, piata esencia hmoty, prázdno. V antickej filozofii to bol priestor za Mesiacom zaplnený jemnou látkou, ktorú nemožno zväžiť, stlačiť ani zničiť.

Veľmi by som chcel ešte raz na starom dobrom rádiu hľadať stanice a so zatvorenými očami sa vznášať v nádhernom svete stoviek hlasov a hudby. Rozhlas dokáže v našej hlave stvoriť všetko, čo si len vieme predstaviť. Vznešené divadlo, kabaretný klub, nádherný chrám, koncertnú halu, štadión, intímny bar aj polárnu krajinu. Chcel by som znova letieť rozhlasovým vesmírom, plávať v prúdoch symfonickej hudby, anglických správ, ruskej poézie, zábavných scénok a predpovedí počasia. Približovať sa a vzdáľovať, letmo navštíviť záhadné stanice obalené šumením, pískaním a tajomnou morzeovkou. Vletieť do vesmíru plného jasavých hlasov diskdžokejov rádia Luxemburg. Ani som netušil, ako veľmi túžim po takom zážitku. Až kým som v inzertných novinách nenatrafil na ponuku, ktorá ma poslala na Moravu, do Mikulova.

Rozhodol som sa, že kúpim synovi ako vianočný darček krásne staré rádio. Bielovlasý zberateľ ma zaviedol do izby plnej skvostných rádioprijímačov. Ten môj už bol pripravený. Zapli sme ho, vypli a znova zapli. Všetky lampy fungovali, zaplatil som a vrátil sa domov so vzácnym úlovkom. Oliver dostal drahocenné rádio pod stromček, ale vyskúšali sme ho až o týždeň. Zapli sme – a nič. Iba klasické rozhlasové ticho. Trošku zašumené a slubné. Nebudem to naťahovať, lebo mňa natiahol ten pán z Mikulova. Rádio bolo na stredné vlny, na ktorých sa už nevysiela.

To rádio z Mikulova má syn v obývačke. Ako pomníček čias, keď bol éter plný ticha.

Plus-mínus tisíc...

Vždy som si myslel, že budem filmár. Náhoda ma zaviedla do televízie a v čase, keď som mal pocit, že môžem končiť, som sa ocitol v rozhlase. Dával som tej práci rok, najviac dva. A po prvom pokuse mať svoj program ani to nie. Netušil som, že na vedľajšej koľajnici čakajú vagóny s tisíčkou programov. Približne. Zo začiatku som pracoval s textovým editorom, ktorý už nedokážem otvoriť. Na jeden rok ma zlákal k sebe do Rádia OK môj najlepší kamarát Mišo Arpáš a robil som pre nich program Tri opice. V živote má človek šťastie, keď môže robiť to, čo ho baví a teší. Roky to bolo písanie pesničkových textov. Rád som cestoval po svete. Rozprávať o tom pri pive kamarátom, to je možnosť zopakovať si tú cestu ešte raz, vo svojej réžii. Ani neviem, koľkokrát som si myslel, že dokončím nahrávanie Páleníč podľa zmluvy a už nezasejem. Ale nedalo mi. Vždy keď som chcel končiť, otvorili sa mi nové mená a témy. Mal som pocit, že som sa celý dovtedajší život pripravoval na niečo, o čom som nevedel, že to budem robiť. Keď zatvorím oči, vidím tie zástupy hostí a vynárajú sa mi všetky náhody, okolnosti a cesty,

ktoré k nim viedli. Náhoda dala, že som mal zrazu dost času, aby som mohol zastať a obzrieť sa. Jedno viem isto, Páleníc sme vyrobili a odvysielali viac ako tisíc. A je jedno, či ich bolo tisícsto alebo tisícvesto. Dostal som chuť sa zastaviť a obzrieť.

Dvere otvorilo moje ľavé koleno. Dostalo odo mňa za tie roky športovania a cestovania poriadne zabrať. Postupne sa celkom ojazdilo a musel som ho dať vymeniť. Bol som zvyknutý každý boží deň vstať, osprchovať sa a sadnúť k počítaču alebo ísť do rozhlasu nahrávať. A zrazu ma vyplo. Taká výmena súčiastky položí každého. Prvý týždeň po operácii som bol rád, že sa viem na posteli otočiť, posadiť, prejsť na barlách do kúpeľne a na toaletu. Druhý týždeň som už dokázal čítať. Celý čas som si pochvaloval, ako dobre si oddychujem od každodennej rutiny. A tretí týždeň na mňa vyskočila. Chuť niečo robiť. To som bol ešte v nemocnici na rehabilitácii, tri razy denne so mnou cvičili, zapájali ma na mechanické prístroje a obkladali mi koleno ľadom, aby odpuchlo. Všetko prebehlo bez problémov, iba vnútorným zrakom som pochopil, že mám v sebe votrelca a záleží iba na mne, či ho prehovorím, aby hral s nami, alebo budeme spolu bojovať. Rehabilitácia má jeden problém. Nesmiete cvičiť málo, lebo vám koleno stuhne, ani veľa, lebo znova opuchne. Koľko, to je na vás. Keď ma prepustili do domácej liečby, nepýtal som sa, kedy budem chodiť, plávať alebo šoférovať. Chcel som vedieť, koľko môžem sedieť za písacím stolom. Povedali mi, že podľa toho, ako sa budem cítiť, ale maximálne pol hodiny. Potom si ľahnúť, prejsť sa, zacvičiť si. Akej pol hodiny? Kto vie písať pol hodiny? Horko-ťažko sa dokážem sústrediť a už mám vstávať? Koniec koncov nikto ma nebude doma kontrolovať. Hneď na druhý deň som zapol počítač a začal som písať. Vydržal som hodinu a pol. Tešil som sa, ako som ich okabátil. Lenže už som nevstal. Koleno sa nahnevalo a dalo mi to pocítiť. Tak som s ním začal vyjednávať a dohodli sme sa na niekoľkých polhodinách. Času som

mal dosť, podľa prognóz najmenej desať týždňov. Koleno mi poradilo, aby som splnil jeden dávny sľub. Za dverami do minulosti sa ozývali rôzne hlasy a prepletali príbehy. Viac ako tisícdivosto Páleníc. Všetky ich zoradiť, prebehnúť, vybrať, vyčistiť a znova poskladať je ideálna úloha pre jednonohého netrpezlivého rekonvalescenta.

Viete, kedy sa dvere otvárajú kolenom? Keď máte plné ruky darčiekov.

Medzi štyrmi ušami

V rozhlase som začínal ako hosť. Pavol „Paľko“ Danišovič, môj bývalý kolega z televízie a kamarát, ma nečakane oslovil, aby som bol pravidelným hosťom v jeho programe Playtime, ktorý už dlho robil s Milanom Lasicom. Ten program sa začínal krásnou pesničkou What a Wonderful World, ktorú spieval Louis Armstrong. Raz za dva týždne som na desiatu večer prišiel do rozhlasu a nevedel som, o čom sa budeme rozprávať. Paľko bol vytrénovaný Milanom Lasicom, ktorý neznášal veľké prípravy. Milan mal v hlave takú fajnovú sivú hmotu, tá mu kedykoľvek podala tú najlepšiu odpoveď. A ak aj niekedy nie, tak to stále bolo lepšie ako ktokoľvek iný načítaný a pripravený. Lenže Lasica bol iba jeden. Najradšej by som bol robil Playtime v trojici. Ale oslovili ma práve preto, lebo Lasica chcel chodiť do rozhlasu každý druhý týždeň. Vedel som, že bez jeho súhlasu by ma nepozvali, to mi bolo jasné. Nemal problém dať najavo, koho znáša a koho nie. S Paľkom Danišovičom som mal veľa tém vyskúšaných ešte z čias, keď sme spolu robili v televízii a trénovali sme v krčme U Slováka pri borovičkách. Keď sa Playtime skončil, do rozhlasu som takmer nechodil.

Prekvapilo ma, keď ma vtedajší programový riaditeľ Ľuboš Zeman oslovil, či by som nechcel mať svoj vlastný program. Myslím si, že im niečo vybuchlo, lebo prvé

nahrávanie bolo o dva týždne. Už som bol dosť skúsený dramaturg, aby som vedel, že nezaškodí mať náskok, niečo nahraté skôr, „keby niečo“. Dohovorili sme si termín o týždeň. Mal som za úlohu vymyslieť názov a nahráť toľko hovoreného slova, aby to zaplnilo pol hodiny vysielania. Pálenice boli dlho 30-minútové, čo v praxi znamenalo takých 27 minút. Každá sekunda sa ráta. Práve som sa vrátil z Portugalska, boli sme s manželkou a so synom na Expe 1998 v Lisabone. Zlákala ma tá chýrna akcia a najmä jej téma: Človek a more.

Výstavy Expo mali u nás v republike vynikajúcu povest'. Na Expe 1958 v Bruseli a Expe 1967 v Montreale Československo očarilo celý svet. V Montreale sme mali najnavštevovanejší pavilón, hralo sa v ňom predstavenie nevídaného Kinoautomatu. Kombinácia najmodernejšej audiovizuálnej techniky a živých hercov. Program sa volal Človek a jeho dům. Divákovi sa páčilo, že priebežne mohli svojím hlasovacím zariadením rozhodovať, akým smerom sa dej bude vyvíjať. Ústredná postava celého večera bol Miroslav Horníček. Po návrate do Československa napísal o svojom pobyte v Kanade knihu Javorové listy. Vyrozprával v nej svoje zážitky z cesty za oceán a z pobytu na Expe tak, že jeho reportáže sa stali mojou bibliou aj učebnicou.

Každý máme svoje sny o cestovaní. Niektoré hmlisté, iné konkrétnejšie. Ja som si bol istý, že raz navštívim niektorú výstavu Expo a napíšem o tom knihu. Predstavoval som si niečo fantastické. Chvíľu mi to trvalo a sláva svetových výstav časom trochu vybledla. Ale potom prišla informácia, že v roku 1998 bude Expo relatívne blízko, v Lisabone. K 500. výročiu veľkých zámorských plavieb a objavov. Na počesť legendárnych moreplavcov. Nič neškodí viac ako priveľké očakávanie a nadšenie. Tá výstava bola veľké, *načančané* NIČ. Niektoré krajiny vo svojich pavilónoch vystavovali iba fotografie. Čínsky pavilón bol obchod s lacným porcelánom. Slovenský

pavilón bola hanba aj na takom úbohom podujatí. V strede pavilónu drotármi vyrobené figuríny oblečené do ľudových krojov, steny obložené fľašami slovenských pív. Hlavnou atrakciou bolo premietanie filmu, ktorý v opitosti natočil náš kamarát Martin Valent, a ktorého hlavná myšlienka spočíva v tom, že niekto sprevádza po Bratislave moreplavca Magalhãesa. Amatérska zlatá nina – jej zmysel bol iba v tom, aby si niekto zarobil a pár ľudí cestovalo po svete. Moja manželka a syn nechápali, prečo som ich s nadšením ťahal taký kus sveta niekam, kde nič nie je. Nakoniec sme mali najsilnejší zážitok, keď sme navštívili Cabo da Roca. Najzápadnejší výbežok Európy, odkiaľ pred päťsto rokmi vyrážali primitívne lode do veľkého neznáma.

Ten výlet bol jeden veľký omyl. Ale aj neprijemné zážitky sú zážitky. A občas tvrdím, že čím horšie na ceste, tým lepšie v knižke alebo pri rozprávaní. Z katastrofálneho splavovania Dunaja s Rážovcami som nakoniec vyčaril cestopis Dole vodou, ktorý mnohých naozaj potešil aj pobavil.

Pred nultým nahrávaním môjho nového programu som si bol istý, že tú polhodinu zvládnem s pár poznámkami na kúsku papiera. Taký malý bodový scenár. O náhode v podobe nášho vtedajšieho veľvyslanca v Portugalsku, o slávnom Expe Brusel so symbolom štruktúry atómu. O Horníčkovi a Jánovi Roháčovi v Montreale, o ceste do Lisabonu, Magalhãesovi a o návšteve Cabo da Roca. Pripadalo mi to ako materiál na dve hodiny. Keby som sedel s kamarátmi pri pive alebo pred zvedavou spoločnosťou, tak by ma nikto nezastavil. Ale v rozhlase ma posadili pred mikrofón a nasadili mi slúchadlá, v ktorých som sa sám počul. Nikto v skutočnosti nevyzerá tak strašne ako na fotografii v občianskom preukaze. Nikto naozaj nemá taký odporný hlas, ako keď počuje sám seba v odposluchu. Nikoho zo štábu som nepoznal. A vtedy ani oni mňa, bol som im ukradnutý. Do slúchadiel prišiel pokyn: „Červená! Ideme!“

Zažalo sa červené svetlo a mne ochrnul mozog. Všetky prepojenia sa vypli a ja som niečo hovoril, ale nešlo to z hlavy ani z duše, iba z úst. Bola to tréma? Ale veď v Playtime mi to s Paľkom Danišovičom celkom išlo. Lenže sme boli dvaja. A on mi kládol otázky. Skúsil som začať ešte raz. Lenže v sterilnom prostredí bez obecnstva mi hlava odmietla slúžiť. Všetko, čo som dokázal povedať, sa vošlo do pár minút a nemalo to ani hlavu, ani päť. Spravil som tri pokusy a vzdal to. Čo si o mne pomyslia tí ľudia? Ako sa sem môžem ešte niekedy vrátiť? Ako vysvetlím Ľubošovi Zemanovi, že som zlyhal? Vyšiel som zo štúdia odhodlaný obrniť sa pancierom predstieraného sebavedomia. Ale nikto nič nepovedal, nikto sa ma nič nespýtal. Pokračovali, ako keby sa nič nestalo. Bolo to strašne ponížujúce. Ale iba chvíľu. Vedel som, že to viem porozprávať, iba som na okamih zlyhal.

Nedávno som mal v štúdiu dvoch excelentných matematikov. Manželský pár. Pani docentka bola pred nahrávaním v telefóne skvelá. Vtipná, rozšafná, až koketná. V nahrávacom štúdiu mala problém dať dokopy jednu súvislú vetu. Akosi sme to spolu pozliepali. Keď sme si po odvysielaní Pálenice s nimi telefonovali, povedali mi, že to bolo strašné, ale poučné. Pochopila, čo prežívajú jej študenti, keď na skúške ovládajú látku, ale nedokážu ju zo seba vysúkať. Vraj teraz takým nešťastníkom hovorí: „Nič si z toho nerobte. Mali by ste vidieť mňa pri nahrávaní.“

Najprv sa narýchlo zastavím pri tom, keď som ja ten, koho sa pýtajú. Myslím si, že nie som neochotný partner, ale neznášam dva druhy redaktorov. Neinformovaného a servilného. Neinformovaný začína otázkou: „Povedzte mi, na čo sa vás ešte nikto nepýtal?“ Alebo: „Viem, že sa vás to už pýtali mnohí, ale čo vzniká prvé: hudba alebo text?“ Servilný redaktor obyčajne začne: „Majstre, viem, že máte málo času, mohol by som sa vás spýtať nejakú otázku?“ Minule mi jedna redaktorka položila otázku,

o ktorej som sa nazdával, že patrí iba do rozhlasových legiend. A zrazu som počul, ako sa ma tá pani pýta: „Majstre, aké je pri písaní textov vaše umelecké krédo?“ A ja som povedal: „Moje krédo je: plaťte mi za písanie toľko, aby som sa nemusel klaňať pred blbcami.“

Robiť rozhovory je lovecké umenie. Hovorí sa, že na dobrého lovca sa nalepí zver sama. Ale s ľuďmi je to zložitejšie. Dostanete tip na človeka, vraj je to chlap, ktorý vždy zabáva celú spoločnosť, a niet vecí, o ktorej by nevedel niečo zaujímavé. A príde, sadne si pred mikrofón a nedostane zo seba súvislú vetu. Potom sú múdri ľudia, ktorí by potrebovali viac priestoru a času. Iní by mali čo povedať, vedeli by to povedať, ale nepovedia. Taká bola herečka Milka Vášáryová. Mala, ale nedala. To je skoro také, ako keď niekto veľmi chce povedať, ale nemá čo. Preto si najradšej vyberám ľudí, ktorí nevedia o všetkom niečo, ale o niečom všetko. Skvelý bol morský biológ Robert Hofrichter, muzikant a spisovateľ Braňo Jobus, ultrabežkyňa Júlia Batmendiňová, ornitológ Tomáš Grim. S takými ľuďmi je radosť robiť rozhovor. Chápu, že to nie je výsluch ani dokument, ale rozprávanie pri ohni. Sú ľudia perly, ale takých je naozaj málo. Úplná špica bol Petr Novotný, ktorý sám seba nazýval bezdôvodne nadšeným šimpanzom, asi preto, lebo bol múdry ako opica. Radosť bola robiť rozhovor s hercom Ladislavom Chudíkom. Múdry, vlúdny, hlboký aj nečakane úprimný. Najviac ma prekvapil bývalý český prezident Miloš Zeman. Bol na návšteve u Roberta Fica, prišiel na nahrávanie jemne prdnutý, ale v priebehu pár minút sa zorientoval, na akej úrovni sa bude hrať. Zapol a exceloval. Bol šarmantný, bystrý, pohotový a múdry. Na konci mi zložil poctu. Povedal: „Až teď si uvědomuji, že jsem vás celý čas neurazil. Ale ani nebyl důvod.“ Veľká pocta.

Zazdalo sa mi, že by mohol byť zaujímavý rozhovor s Vlastimilom Zábanským. To bol maliar, ktorého obrazy každý chce mať, ale všetci sa trošku hanbia zavesiť

si ich na stenu. V snových krajinách ponorených v hne-
dastom opare sú namalované veci, o ktorých náš kolega
Ferko Brestovanský hovoril, že sa tam robia všelijaké
nehoráznosti. Vlasto Zábranský mal päť zmyslov, ktoré
robia život krajším: zmysel pre erotiku, zmysel pre
krásu, zmysel pre humor, zmysel pre múdro a zmysel
pre nezmyselno. Jeho obrazy sú hlboké, zamatové ako
svetlo starodávnej lampy, nedopovedané a lákavé ako
jaskyňa s nástennými malbami. Na nádherné dievčatá
pršia namiesto kvapiek daždniky, nahé sa šmýkajú po
ostrí gigantickej žiletky. Ich prsníky sú hodvábnny výkrič-
ník, smrteľne nebezpečný prístav alebo láskavá pasca,
podľa situácie. Tie dievčatá na Zábranského obrazoch
sú zvodné, vyzývavé a slobodné ako májové mačky. Raz
to krásne povedal Jiří Kodet o iných rovnako lákavých
dievčatách – jsou nádherně amorální. Vlasto Zábranský
mal prekvapujúco dokonalú techniku starých majstrov.
Jeho najlepšie obrazy sú vypracované do najmenších de-
tailov. Mam jeden doma na stene. Volá sa Špatně utajená
lascivnost. Dve nahé dievčatá na tom plátne pózujú tak,
že ich nohy vytvárajú pohľad do šperkownicy tretej, ale je
to iba optický klam. Maliarsky trik, ktorý nás usvedčuje
z lascívnych myšlienok.

Vlasto Zábranský nám hovorí: „Vidíte len to, čo vidieť
chcete, ale v skutočnosti to tam nie je.“ Spriatelili sme sa
pred tridsiatimi rokmi. Vlasto Zábranský je člen brnianskej
bohémy a všetci moji kamaráti s ním popíjali, zabá-
vali sa a viedli nekonečné rozhovory. A tak som sa za ním
vybral do Brna. Má byt o dve ulice nad domom, v ktorom
som v detstve trávil u príbuzných prázdniny. Všetko so
všetkým súvisí.

Zazvonil som, dvere sa otvorili a stál v nich môj kamarát
starší o dvadsať rokov. Možno si niečo všimol v mojich
očiach, lebo povedal: „Kdysi jsem vypadal jako Aramis
a dnes jako kardinál Richelieu.“ Súhlasil som, kardinál
Richelieu v Troch mušketeroch po dvadsiatich rokoch.
Zredli mu vlasy a tvár mu vyfarbili prúdy červeného

vína. Ale bol to on, legendárny Vlasta Zábranský. Uviedol ma do dlhej miestnosti, ktorá mala v strede drevenú lavicu do L a pevný dlhý stôl plný fliaš s alkoholom. Na lavici sedeli dve ženy a dvaja muži, ktorým ma predstavil. Jeden muž vyzeral, že má tie najlepšie časy za sebou. Druhý muž bol vysoký a hranatý. Vstal a čakal. Podal som mu ruku, on nezareagoval a všetci na to: „To je Bob, on nevidí. Ale zato ví všetno, všetno.“ Hovorili všetci naraz, ako keby to mali nacvičené a nevedeli sa dočkať, kedy mi budú môcť Bobovu vševedúcnosť predviesť. Najprv som musel prejsť prijímacím pohovorom.

„Ty jsi takovej odborník na slovenštinu,“ povedal Vlasto Zábranský so zle skrývanou radosťou, akú vyžarujú deti, keď majú v hlave dobrú novú hádanku. Spýtal sa ma: „Tak nám řekni, co je to slovensky poděnka.“ Mój otec často používal výraz *podenkovj*. Napríklad keď hovoril o tvorbe svojich kolegov spisovateľov alebo o ich názoroch. Nazýval ich podenkové. „Podenka je niečo dočasné, efemérne, bezvýznamné,“ povedal som a Vlasto Zábranský sa rozžiaril. „Výborně, přijijeme si,“ povedal, všetci zdvihli poháre a na ex ich vypili. Vlasto znova nalial. Zobral dve fľaše, vložil ich do rúk slepému kamarátovi so slovami: „Prosím tě, Bobe, ujmi se jich.“ A mne na vysvetlenie povedal: „Nikdo neumí víno otvírat tak jako Bob.“

Myslel som, že mám vstupný test za sebou, ale kdeže. „Jdeš na to dobře,“ povedal maliar. „Tohle nevěděli ani Janovic, Földvári a Fedor Gál. Ale co to je konkrétně?“ naliehal s chlapčenskou netrpezlivosťou, aby ma usvedčil z nevedomosti. „Myslím si, že je to malá rostlinka, která za deň rozkvitne a zvědne.“ „Špatně, špatně,“ jačali od nadšenia Vlasto Zábranský aj jeho manželka. „Tihle Slováci neumí slovensky. Musíme si na to vypít!“ Všetci okolo stola vypili na ex a maliar im znova nalial. „Bobe, řekni Borisovi, co je poděnka.“

Slepý Bob sedel na drevenej lavici, obrovský, nehybný, plný energie ako parná lokomotíva. Získaval si rešpekt

absolútnym pokojom a zvučným hlasom. Jeho vetná stavba bola úplne bezchybná – takmer bolo počuť všetky čiarky, bodkočiarky a bodky. Hovoril pomaly, ako keby bol zavalený svojou abnormálnou inteligenciou a pamäťou, poučovateľským, naštudovaným tónom, bez kvapôčky prirodzenosti. Dvíhal ukazovák, keď prednášal dáku múdrosť, ktorú všetci uznávali za obdivuhodnú.

„Poděnka je česká jepice. Muška, která žije jenom jeden den. Ten samý den se narodí i zahyne. Je tu jenom kvůli rozmnožování, proto ani nemá trávící trakt. Narodí se, pomiluje a zemře. Bez trávícího traktu se rodí i bourec morušový.“ Bobov hlas bol rozvážny, číry a po rokoch fajčenia patrične sýty. Vlasto bol na svojho hosta pyšný. Mal prsty skrútené artrózou ako korene a aj tými boľavými rukami vyprovokoval potlesk a opakoval: „Na to si musíme pripít. Slováci neumí slovensky, Slováci neumí slovensky. Je to přeci obsaženo už v tom vašem nádherném slově: po-denka. Jako že po jednom dni už umírá. Podenka. Nádherné, mnohem hezčí než jepice.“

Moja previerka pokračovala. Vlasto chcel vedieť, z čoho pochádza priezvisko Filan. Nikdy som sa tým nezaoberal. Slepý Bob mi vysvetlil, že Filan pochádza z gréckeho filein, čo znamená milujúci, a meno Boris z bulharského mena Bogoris – boha milujúci.

„Na to si musíme pripít,“ tešil sa Vlasto Zábranský a prinášal nové fľaše moravského vína, ktoré slepý Bob majstrovsky otváral. Cítil som, že som na správnom mieste, ale iba bežím vedľa vlaku, a nie a nie doň naskočiť. Slepý Bob povedal, že meno Zábranský je stredoveké a dostávali ho rodiny, ktoré museli bývať mimo územia mesta, za mestskými bránami. Kati, šarhovia alebo tí, ktorí niečo spáchali. Nech už prispel ktokoľvek čímkoľvek, vždy sa obrátili na slepého Boba, aby rozhodol, či je to správne alebo nie. Vlasto chcel vedieť, kde som býval, keď som chodil k príbuzným do Brna. Povedal som, že to bolo o kúsok nižšie, na Kotlárskej ulici číslo 38.

Bob nezaváhal: „Tam bydlel kapelník Gustav Brom, který se původně jmenoval Gusta Frkal, ale manažer mu doporučil, aby si vzal nové umělecké jméno. Gusta dlouho nepřemýšlel, podíval se kolem sebe a na stole byla krabice s fotopapírem od firmy Brom. A tak se stal slavným Gustavem Bromem. V přízemí bydlel Rudyn Šebánek, hokejista Komety, který v pětadesátém vsítil vítěznou branku proti Vítkovicím. A naproti, na Kotlářské 42, bydlel dvacet let básník Zábřana. A vedle na čtyřicátce kritik Piša,“ povedal slepý Bob a všetci spokojne prikyvovali. Bolo to očakávané uspokojenie: švajčiarske hodinky naozaj idú dokonale presne.

Konečne som mohol Vlastovi Zábřanskému dať prečítať otázky, ktoré som si preňho pripravil. Nečakane ho to rozrušilo. „Ty otázky jsou zbytečně chytrý. Na ty já odpovídat nebudu. Já umím na mikrofon chytře odpovídat jenom na hloupé otázky. Já nejsem jako většina lidí, co umí odpovídat chytře jen na chytré otázky. Já odpovídám chytře na hloupé otázky, to je umění. Musíš mi vymyslet hloupé otázky a já ti chytře odpovím.“

Prijal som jeho hru. „Podľa mňa sú tieto moje otázky hlúpe.“ „Jsou, ale ne dost,“ vložila sa do rozhovoru Vlastova manželka. Tak ju to rozosmialo, že si obliala nohy vínom. „Já umím chytře odpovídat na hloupé dotazy,“ opakoval Vlasto. „Tak sem s nima. Vidíš? Nic. Tak si počkejme rok, budeme to šperkovat a možná ti něco hloupého napadne a já ti na to chytře odpovím.“

Zo svojho miesta sa načakane ozval slepý Bob: „Otázky zvyšují moc toho, kdo se ptá, a vzbuzují v něm chuť klást další a další. Čím častěji tázaný odpovídá, tím víc se podřizuje. Osobní svoboda se z velké části zakládá na ochraně před dotazy. Nejsilnější tyranie je ta, která si dovoluje nejnaléhavěji se ptát. Odpovídat je vždycky smrtelně nebezpečné.“

„Tak vidíš, Borisi, ty mne vystavuješ smrtelnému nebezpečí. Já už nikdy na žádné otázky odpovídat nebudu.“

Bol to môj najlepší neuskutočnený rozhovor.